

ВІДГУК**офіційного опонента**

**доктора економічних наук, старшого наукового співробітника
Сариюгло Володимира Георгійовича на дисертаційну роботу Кобилянської
Тетяни Василівни на тему: «Методологічні та організаційні засади
статистичного оцінювання діяльності сільськогосподарських підприємств
(екологічний аспект)», подану на здобуття наукового ступеня доктора
економічних наук за спеціальністю 08.00.10 – статистика**

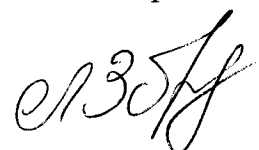
***1. Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок з науковими
програмами, планами та темами***

Результати економічної діяльності сучасних сільськогосподарських підприємств та, особливо, її екологічні наслідки вимагають поглибленого вивчення через ключову роль цих підприємств в економіці України. Трансформаційні процеси, що реалізуються в аграрному секторі, суттєво ускладнюють дослідження у цій сфері й обумовлюють необхідність удосконалення статистичного забезпечення досліджень: розробки та застосування нових методологічних підходів та інструментарію.

Унікальна комбінація природно-кліматичних умов та економічний потенціал аграрного сектору України обумовлює потенційну конкурентоспроможність країни на європейських та світових ринках. Поряд з цим нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва зумовлює екологічні проблеми, обсяг та наслідки яких на сьогодні ще детально не досліджені. З огляду на вказане, пріоритетним екологічно-економічним завданням забезпечення ефективного природокористування у ході сільськогосподарського виробництва є комплексна статистична оцінка його екологічних наслідків.

Таким чином, дослідження, які присвячені статистичній оцінці екологічних наслідків діяльності сільськогосподарських підприємств набувають особливої актуальності. Зважаючи на зазначене, слід констатувати, що тема дисертаційної роботи Т. В. Кобилянської, яка присвячена статистичній оцінці екологічних наслідків діяльності сільськогосподарських підприємств є

*Вх. № 41 від 15.11.2018 р.
Вчений секретар Зоріша О.А.*

надзвичайно актуальною та своєчасною.

Актуальність теми дисертаційної роботи підтверджується і тим, що обраний напрямок дослідження є складовою частиною науково-дослідних робіт Національної академії статистики, обліку та аудиту за темою: «Розроблення статистичного забезпечення становлення та функціонування ринку в Україні» (номер державної реєстрації 0108U011270) де особисто автором у рамках організації та проведення зазначених досліджень розроблено теоретико-методологічні засади оцінювання екологічних наслідків сільськогосподарської діяльності підприємств, здійснено обґрунтування методологічних підходів та розробку методичних рекомендацій щодо статистичного оцінювання екологічних наслідків вказаної діяльності, проведено комплексний статистичний аналіз сільськогосподарського виробництва в Україні та ранжування регіонів країни за його екологічними наслідками.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій та їх достовірність

Достовірність і обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі Т. В. Кобилинської підтверджується коректністю постановки наукових і практичних завдань, глибоким розумінням сутності проблем, що розглядаються у роботі, комплексністю підходу до вибору методів дослідження, методологічних прийомів, глибиною теоретичних розробок, достатньо критичним аналізом здобутків вітчизняних та зарубіжних науковців з даної тематики.

Теоретико-методологічну базу дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії, праці відомих вітчизняних та зарубіжних фахівців з питань аграрної та екологічної політики. Теоретичне підґрунтя дослідження дозволило автору забезпечити достатній ступінь обґрунтованості наукових положень, результатів, висновків та рекомендацій дисертаційної роботи. Методологічною основою є сукупність загальнонаукових методів та принципів наукового пізнання. У роботі використано спеціальні способи емпіричного та теоретичного пізнання, статистичного аналізу, що також

підтверджує обґрунтованість результатів роботи.

Наукові положення, висновки й рекомендації, що сформульовані в дисертації, є достовірними. Достовірність підтверджується використанням адекватного інструментарію дослідження, ґрунтовною теоретичною базою, використанням значного обсягу матеріалів офіційної статистики України, Євростату, міжнародних організацій тощо.

Достовірність положень та висновків роботи підтверджена публікаціями основних результатів дослідження: за темою дисертації опубліковано 48 наукових праць.

3. Зміст дисертації і відповідність встановленим вимогам

Робота надана в рукопису, складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи становить 502 сторінки друкованого тексту. Основний зміст дисертації викладено на 404 сторінках. Основний текст дисертації містить 87 таблиць на 40 сторінках, 72 рисунки на 32 сторінках, список використаних джерел – 240 найменувань на 26 сторінках. Робота містить 24 додатки на 98 сторінках.

Дисертаційна робота характеризується логічною та завершеною структурою та послідовною внутрішньо узгодженою побудовою. Зміст дисертації відповідає меті і задачам дослідження.

У вступі обґрунтована актуальність обраної теми, зазначено зв'язок роботи із науковими темами, визначені мета і завдання дослідження, методи дослідження, наукова новизна і практична цінність одержаних результатів, особистий внесок здобувача, подана інформація про апробацію результатів дисертації та публікації.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади оцінювання розвитку сільськогосподарських підприємств як об'єктів статистичного дослідження» здійснено оцінку еволюції наукових підходів до визначення змісту поняття «сільськогосподарська діяльність», досліджено розвиток і становлення сільськогосподарських підприємств різних типів та організаційно-правових форм господарювання в Україні. Висвітлено основні організаційно-

правові форми діяльності сільськогосподарських підприємств та екологічні наслідки цієї діяльності як об'єкта статистичного дослідження. Розроблено методологічні основи та концептуальну схему статистичного оцінювання екологічних наслідків діяльності сільськогосподарських підприємств.

Другий розділ «Статистичне оцінювання тенденцій розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств» присвячено обґрунтуванню напрямів застосування сучасного методологічного інструментарію статистичного оцінювання результатів діяльності сільськогосподарських підприємств, динаміки і структури галузей рослинництва та тваринництва, групування їх за організаційно-правовими формами господарювання і природно-економічними зонами України.

Значну увагу приділено результатам SWOT – аналізу чинних державних статистичних спостережень, що дало змогу визначити роль зовнішніх та внутрішніх складових у стратегічному розвитку державних статистичних спостережень з екологічної статистики.

У третьому розділі «Методологія статистичного оцінювання екологічних наслідків діяльності сільськогосподарських підприємств» обґрунтовано методологічні засади статистичного оцінювання забруднення довкілля, зумовленого діяльністю сільськогосподарських підприємств. Розглянуто динаміку та структуру викидів шкідливих речовин у довкілля від виробництва сільськогосподарської продукції, охарактеризовано агротехнічні заходи, спрямовані на підвищення родючості та відтворення й охорону земельних ресурсів.

Представлено методологічні засади формування системи природно-екологічного обліку Польщі, зокрема допоміжного екологічного рахунку з охорони атмосферного повітря як можливого принципово нового напрямку розвитку статистичної системи природно-економічного обліку в Україні. Доведено, що перспективним напрямом модернізації економіко-екологічної статистики є систематизація та формування агрегованої інформації у вигляді сателітних (допоміжних) національних рахунків екологічної сфери.

У четвертому розділі «Регіональні аспекти статистичного оцінювання викидів небезпечних речовин, зумовлених діяльністю сільськогосподарських підприємств» обґрунтовано напрями застосування статистичних методів для аналізу еколого-економічних процесів та методики статистичного оцінювання екологічного потенціалу регіонів України.

Для дослідження процесів, пов'язаних з екологічними аспектами сільськогосподарської діяльності підприємств, запропоновано методологічний підхід, що сприяє вирішенню питань статистичного оцінювання ситуації як на національному, так і на регіональному рівнях. Зокрема, запропоновано систему статистичних показників, альтернативну тій, що використовується органами державної статистики, методологічна узгодженість якої забезпечує цілісність концепції екологічних наслідків сільськогосподарської діяльності підприємств та комплексність статистичного оцінювання.

У п'ятому розділі «Особливості статистичного обліку основних видів викидів небезпечних речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення» представлено характеристику екологічних наслідків сільськогосподарської діяльності підприємств за результатами проведених спеціальних вибіркового обстежень визначених суб'єктів господарювання окремо за галузями рослинництва та тваринництва, побудовано алгоритм розрахунку викидів небезпечних речовин за регіонами країни та на національному рівні.

З метою підвищення ефективності статистичного оцінювання умов та екологічних наслідків утримання худоби та птиці в якості додаткового джерела даних використано результати спеціально проведеного вибіркового обстеження сільськогосподарських підприємств.

До найважливіших результатів, що одержали наукове обґрунтування у дисертаційній роботі, мають вагоме теоретичне і практичне значення, слід віднести такі:

- доведено, що при статистичній оцінці діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно приділяти особливу увагу її екологічним наслідкам,

зокрема оцінювати ефективність використанні природних та земельних ресурсів, обсяги викидів всіх видів небезпечних речовин від стаціонарних та пересувних джерел забруднення (с. 52-58);

- визначення етапів розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств в екологічному аспекті, що дало змогу виділити новий напрям статистичного оцінювання та аналізу за етапами розвитку, особливо в умовах побудови екологічно орієнтованої економіки (с. 59-63);

- здійснено розподіл регіонів країни за природно-економічними зонами та визначено їх питому вагу у виробництві сільськогосподарської продукції країни, досліджено диспропорції у рослинницькій та тваринницькій галузях економіки (с. 112-118);

- на основі результатів SWOT - аналізу досліджено діючу систему державних статистичних спостережень, що відображають екологічні наслідки діяльності сільськогосподарських підприємств (с.126-134) та окреслено основні напрями удосконалення його методик через побудову алгоритму проведення аналізу та розробки етапів та пропозицій щодо впровадження нових можливостей та аналізу загроз, що дозволяє підвищити ефективність управління процесами на загальнодержавному рівні;

- запропоновано нові методологічні підходи до проведення державних статистичних спостережень, що надасть можливість отримати нову статистичну інформацію стосовно обсягів викидів забруднюючих речовин і парникових газів у атмосферу від стаціонарних джерел забруднення в Україні (с.186-192);

- обґрунтовано систему показників функціонування регіональних сільськогосподарських підприємств та їх екологічних наслідків, яка забезпечує ідентичність методологічних підходів щодо визначення регіональних зон і рейтингового оцінювання територій та побудові екологічних атласів України (с. 281-293);

- здійснено оцінки обсягів викидів метану та аміаку в галузі тваринництва (від прибирання, зберігання та використання гною за регіонами), що дало можливість встановити тенденцію до скорочення цих викидів майже в усіх регіонах країни (с. 311-318);

- розроблено й проведено спеціальне вибіркове статистичне обстеження

сільськогосподарських підприємств які розташовані на території Житомирської області і займаються виробництвом продукції тваринництва (с. 334-344).

Висновки і рекомендації логічно випливають із результатів виконаних досліджень і підтверджуються довідками про впровадження результатів дисертації у науково-дослідній роботі, у діяльності державних установ та у навчальні процеси ВНЗ в Україні.

4. Наукова новизна результатів дослідження

Дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням, в якому творче та науково обґрунтоване розв'язання сукупності поставлених завдань дозволило сформулювати теоретико-методологічні та організаційні засади статистичного оцінювання екологічних наслідків діяльності сільськогосподарських підприємств та отримати результати, яким властива наукова новизна.

Найбільш вагомими науковими результатами дисертаційної роботи є такі винесені автором на захист положення:

вперше:

- сформовано систему еколого-економічних показників викидів небезпечних речовин від утримання сільськогосподарських тварин, що дозволяє удосконалити статистичне оцінювання екологічних наслідків діяльності галузі тваринництва;

- запропоновано алгоритм розрахунку викидів небезпечних речовин від стаціонарних джерел забруднення тваринницької галузі та за результатами проведених вибіркового обстежень розроблено методологічний інструментарій оцінки обсягів викидів від утримання худоби та птиці, що дозволило оптимізувати існуючу в Україні систему інформаційно-аналітичного забезпечення управління станом навколишнього природного середовища.

удосконалено:

- рейтингове оцінювання регіонів країни за екологічними індикаторами наслідків діяльності сільськогосподарських підприємств як передумова

диференціації напрямів аграрної та екологічної політики держави, в тому числі в частині еколого - економічного розвитку регіонів;

– науково-методичні положення статистичного оцінювання аграрного потенціалу регіонів з урахуванням рівня екологічних наслідків діяльності сільськогосподарських підприємств;

– методологічний інструментарій оцінки обсягів викидів небезпечних речовин при утриманні худоби та птиці шляхом розробки й проведення відповідних вибіркових обстежень, що дозволило удосконалити існуючу в Україні систему інформаційно-аналітичного забезпечення управління станом навколишнього природного середовища.

дістали подальшого розвитку:

– засади науково-методичного забезпечення статистичного оцінювання рівня еколого - економічного розвитку регіонів, яке містить нові підходи до використання методів оцінки, що враховують територіальні особливості діяльності сільськогосподарських підприємств;

– методологічні положення та методичні рекомендації, спрямовані на адаптацію та подальший розвиток статистичного обліку викидів небезпечних речовин в результаті діяльності сільськогосподарських підприємств з урахуванням специфіки вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Дисертаційна робота Т.В. Кобилинської належить до категорії наукових робіт, які вирізняються вагомою науковою новизною та прикладною спрямованістю, і є фундаментальним дослідженням у такій актуальній сфері як екологізація діяльності сільськогосподарських підприємств.

5. Теоретична цінність і практична значимість результатів дослідження

Практичне значення результатів дослідження обумовлено доведенням розроблених методологічних положень та методичних засад до рівня практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності статистичного оцінювання екологічних наслідків діяльності сільськогосподарських підприємств.

Основні положення дисертаційної роботи використані Державною службою статистики України при розробці методологічних положень щодо вдосконалення методологічних та методичних підходів до формування статистичних показників у сфері природокористування та екологізації сільськогосподарського виробництва (довідка № 06-14/93-18 від 26.04.2018 р.); Державною екологічною інспекцією у Житомирській області щодо розрахунків викидів окремих видів небезпечних речовин (довідка № 1341/11-16 від 07.05.2018 р.); Департаментом агропромислового розвитку та економічної політики Житомирської ОДА щодо рейтингового оцінювання регіонів за екологічними наслідками сільськогосподарської діяльності підприємств при розробці й обґрунтуванні поточних та стратегічних програм розвитку сільськогосподарських підприємств регіону (довідка № 02/1473 від 21.05.2018 р.).

Отримані наукові результати були також використані в роботі сільськогосподарського ПП «Галекс Агро» (довідка № 187-а/12 від 13.12.2017 р.) у частині запропонованого еколога-економічного оцінювання сільськогосподарського виробництва; ПП «Кароля» (довідка № 98 від 15.01.2018 р.) втілено рекомендації щодо визначення впливу на виробництво продукції рослинництва комплексу агротехнічних та екологічних заходів за допомогою лінійного рівняння тренду при прогнозуванні обсягів виробництва продукції рослинництва.

Основні теоретичні та методологічні розробки здобувача використовувалися також при розробці навчальних методичних матеріалів з дисциплін «Статистика сільського господарства» та «Екологічна статистика» в навчальному процесі Житомирського національного агроекологічного університету (довідка № 673 від 04.04.2018 р.); а також навчальному процесі Житомирського державного технологічного університету (довідка № 44-21.05/769 від 26.04.2018 р.) при викладанні дисциплін «Статистика», «Система показників в економіці», «Статистико-економічний аналіз».

6. Повнота викладу основних результатів дисертації в публікаціях автора

Висновки дисертації й основні позиції, зазначені у відповідних елементах наукової новизни, повною мірою та з достатньою аргументованістю знайшли відображення у 48 наукових працях, серед яких 4 монографії, з них 1 одноосібна, 22 статті у наукових фахових виданнях (з них 7 – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних), 22 тези виступів на міжнародних і національних наукових конференціях, а також на семінарах та круглих столах. Загальний обсяг публікацій, які належать особисто здобувачу, становить 41,67 друк. арк.

Кількість, обсяг і якість друкованих праць надають авторові право публічного захисту дисертації.

7. Оцінка ідентичності змісту автореферату і основних положень дисертації

Автореферат дисертації відповідає встановленим вимогам МОН України до дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук (зокрема, п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника»). Зміст автореферату повною мірою висвітлює основні положення дисертації та не містить положень, які в ній відсутні.

8. Дискусійні положення та зауваження щодо дисертаційної роботи

Не всі положення дисертаційної роботи Т. В. Кобилинської є беззаперечними, частина має дискусійний характер, а деякі потребують уточнення.

1. В цілому не можна погодитися з тезою автора, що зростання обсягів виробництва в процесі діяльності сільськогосподарських підприємств має лише економічний та соціальний ефект і «не передбачає раціонального використання земель сільськогосподарського призначення та зменшення техногенного

навантаження аграрного сектору на навколишнє природне середовище» (с. 21 дисертації, с. 1 автореферату). На нашу думку, сталий розвиток сільськогосподарського сектору неможливий без раціонального використання земель. Крім того, високий рівень розвитку та продуктивності підприємств сільськогосподарського сектору є передумовою зменшення техногенного навантаження на оточуюче середовище та більш ефективної діяльності підприємств і держави у сфері збереження довкілля.

2. В роботі значна увага приділяється дослідженню джерел офіційної інформації щодо діяльності сільськогосподарських підприємств та її екологічних наслідків, зокрема особливостей проведення та основних результатів державних статистичних спостережень, їх недоліків (пп. 1.3, 3.1 та 5.3). Водночас, автором не робиться загального висновку щодо повноти існуючих даних та ступеня їх відповідності потребам вимірювання запропонованої автором системи статистичних показників, а також щодо прогалин та необхідних напрямів розвитку державної статистики у цій сфері. На нашу думку, доцільним було би формулювання науково-практичних рекомендацій з цих питань та викладення їх в якості окремого підрозділу і також відображення основних положень у загальних висновках.

3. Запропонована здобувачкою рейтингова оцінка регіонів України за екологічними наслідками має певні недоліки. Насамперед, назва цієї оцінки наводиться по-різному в різних частинах тексту автореферату та дисертації і не завжди зрозуміло чи про одну і ту саму оцінку йдеться. Зокрема, на с. 20 автореферату (останній абзац) йдеться про «інтегральну оцінку екологічних наслідків сільськогосподарської діяльності» за регіонами, а на с. 21 у табл. 3 наведені дані щодо рейтингової оцінки регіонів України за екологічними наслідками діяльності сільськогосподарських підприємств. Крім того, рейтинг 1 (найвищий) доцільно було би присвоїти області, підприємства якої мають найменший негативний екологічний вплив, а не навпаки. Привертає увагу, що більшість областей характеризуються дуже близькими значеннями рейтингової оцінки (13 з 24 областей мають оцінку від 0.355 до 0.438, а три з них взагалі

однакову оцінку – 0.374). Це може ускладнити використання запропонованої оцінки для ефективної диференціації державної аграрної та екологічної політики.

4. Наведене автором рівняння лінійного тренду (с. 347 дисертації, формула (5.1)) потребує уточнення, оскільки позначення його коефіцієнтів, залежних та незалежних змінних не дають чіткого уявлення про особливості його застосування. Зокрема, обидва індекси при залежній змінній відносяться до часу – кварталу або року, але ці індекси не присвоєні ані незалежній змінній, ані коефіцієнтам рівняння. Індекс i «номер року або кварталу» у цій формулі є, ймовірно, номером місяця або кварталу. Крім того, у загальній формі представлення тренду (5.1) наведено одну незалежну змінну, а у його конкретних реалізаціях (моделі 1 –3; 13 –15) – дві.

5. В роботі мають місце окремі недоліки редакційного характеру, зокрема, деякі положення викладені ідентично у тексті дисертації та у висновках, також спостерігаються описки.

Висловлені зауваження в цілому не знижують загальної позитивної оцінки роботи – завершеного наукового дослідження, в якому отримані нові теоретично обґрунтовані й апробовані на практиці результати, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему розробки методології статистичного оцінювання тенденцій розвитку та екологічних наслідків діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК ПРО ВІДПОВІДНІСТЬ РОБОТИ ВИМОГАМ МОН УКРАЇНИ

Дисертаційна робота Т. В. Кобилинської містить нові підходи до вирішення актуальної наукової проблеми: розробка теоретико-методологічних засад статистичного оцінювання екологічних наслідків діяльності сільськогосподарських підприємств. Отримані Т. В. Кобилинською результати, висновки і положення мають наукову новизну, теоретичне та вагоме практичне

значення. Тема дисертаційної роботи, її зміст та результати відповідають спеціальності 08.00.10 – статистика. Дисертацію оформлено відповідно до встановлених вимог. Особиста монографія і наукові публікації у фахових виданнях висвітлюють всі основні положення дисертації. Результати досліджень достатньо повно представлені автором на міжнародних та національних науково-практичних конференціях. Автореферат за структурою та оформленням відповідає вимогам МОН України, а його зміст відповідає змісту дисертаційної роботи та відображає її основні положення.

Дисертація Т. В. Кобилинської на тему «Методологічні та організаційні засади статистичного оцінювання діяльності сільськогосподарських підприємств (екологічний аспект)» є завершеним самостійним науковим дослідженням, відповідає вимогам МОН України до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, зокрема пунктам 9, 10, 12, 13 та 14 «Порядку присудження наукових ступенів» (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України «567 від 24.07.2013 р.), а її автор, Тетяна Василівна Кобилинська, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.10 – статистика.

Офіційний опонент

Доктор економічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту демографії та соціальних
досліджень імені М. В. Птухи НАН
України,
завідувач відділу моделювання
соціально-економічних процесів і
структур

Саріогло

В. Г. Саріогло

